

Din ve Hayat

TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi

48

2024/1445-Kış

Eyüpsultan

Eyüpsultan'ın
yemyeşil tarihi

Hatıralardan
satırlara
sadırlardaki Eyüp

Denizden tepelere uzanan
bir açık hava müzesi:
Eyüp semti

İstanbul tarihinin
hafızası olarak
Eyüpsultan

Eyüp Sultan Türbesi halk
dindarlığının neresinde?

Medine'den İstanbul'a
"mukaddes hatıra"yı
getiren sahabi

Eyüp'e neden
gömülmek
istemişler?

Bir Kutsal Belde Olarak Medine-i Tahire (Eyüp) Medreseleri

Doç. Dr. Zeynep Altuntaş*

İstanbul'un fethinden 19. yüzyılın sonuna kadar İstanbul'da birçok medrese inşa edilmiş bunlar sur içinde, bilhassa Fatih Camii ile Çarşamba arasında yoğunlaşmıştır. Kocamustafapaşa, Cerrahpaşa, Topkapı ile Eyüp, Üsküdar ve Galata taraflarındaki medrese sayısı ise daha az kalmıştır. 17. yüzyıl İstanbul'unda 78 umumi, 16 mesleki olmak üzere toplam 94 medrese olduğundan söz edilmektedir. 16. ve 17. asırlarda İstanbul merkez ve ilçelerinde 95 medresenin faal olduğu söylenen bir çalışmada ise darülhadislerin ve darülkurrarın eklenmesi halinde bu sayının daha da artacağı belirtilmektedir. Ancak bu medreselerin büyük bir kısmı deprem, yangın gibi afetlerden dolayı yıkılmış veya harap olmuş, bunun için 19. yüzyıla çok az sayıda medrese ulaşabilmiştir. Nitekim Kütükoğlu, 19. yüzyılın başlarında Bilad-ı Selase (Eyüp, Üsküdar, Galata) olarak tanımlanan üç kadılıktaki faal medrese sayısının 10'u geçmediğini söylemektedir.¹

Vakıflar aracılığıyla kurulan ve ilk sur dışı yerleşmesi olan Eyüp'ün "sosyo-kültürel tarihi kimliği", Eyüp Sultan Camii ve Külliyesi başta olmak üzere kurulduğu bölgenin şehirleşmesine birinci derecede katkı sağlayan farklı karakter ve boyuttaki diğer cami, mescit, medrese, özel

Kur'an ve hadis eğitimi veren darülkurra ve darülhadisler, mektep, türbe, tekke-zaviyeler ile gelişmiştir. Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra en önemli kutsal beldelerden biri haline dönüşmüştür.²

Bu yazıda çeşitli çalışmalara konu olan Eyüp'te bulunan medreseler on bir başlık altında genel hatlarıyla ele alındı. Konuya dair birçok sorunun henüz aydınlığa kavuşturulamadığı görülen geçmişten günümüze Eyüp'teki medreseler daha çok mevcut literatürdeki bilgiler göz önünde bulundurularak incelendi. Medreseler tespit edilebildiği kadarıyla kuruluş sırasına göre anlatılmaya çalışıldı.

Eyüp Sultan ya da Fatih Medresesi

863/1458'de inşa olunan Eyüp Sultan Camii Medresesi, Fatih Sultan Mehmed'in cami ile beraber İstanbul'da yaptırdığı ilk medresedir. Eyüp Camii yanında kurulmuş olup Fatih Medresesi olarak da bilinir. Medrese, cami avlusunun iki tarafında sıralanmış olup her bir tarafta sekizer olmak üzere toplam 16 hücreden yani odadan müteşekkildi. Medrese odaları camiin revaklarından başlayarak, türbenin sağ ve soluna kadar uzanıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen depremle birlikte cami ve medrese ciddi hasar görmüş, cami yeniden yapılmış olduğu halde, medrese odaları tamamen ortadan kaldırılarak iç avlu bugünkü duruma getirilmiştir. Medrese dereceleri, kuruma tayin edilen müderrisin kıdem durumuna göre zaman zaman değişiklik göstermekteydi. Nitekim medresenin önceleri yirmili, daha sonra otuzlu ve ellili olduğu bilinmektedir. 1619 yılında ise medresenin derecesi altmış akçeliye yükseltilmişti. 935/1528'de vefat eden meşhur Küçük Emir Efendi bu medresenin müderrisi idi. 16. ve 17. asırlarda Eyüp Medresesi'nde 39 müderris görev almıştı.³

Cezeri Kasım Paşa Medresesi

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemi devlet adamlarından olup bu dönemlerde nişancılık, defterdarlık ve vezirlik görevlerinde bulunan Cezeri Kasım Paşa tarafından 921/1515'te cami ile beraber ahşap bir medrese de

dahil külliye halinde inşa edildiği söylenmektedir. Aynı adla anılan caminin yanında bulunduğu için medresenin yapımının da aynı veya yakın bir tarihte olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Cezeri Kasım Paşa Külliyesi'nin ilk inşaatını 1515 yılına koymanın geç bir tarih olduğundan ve buna ilaveten Vakıf Tahrir Defterine göre Ramazan 907/Mart 1502 tarihinde Eyüp'te medrese ve mektebin varlığından söz edilir.

Cami ve çeşme ile birlikte Cezeri Kasım Paşa adındaki küçük bir külliyenin içinde olan medrese, cami avlusunun sol tarafında bulunmaktadır. Silahî Mehmed Efendi mahallesindedir ve Eyüp'e ulaşan yolun başındadır. Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nin mevcut olmadığı dönemde adeta bu külliye Eyüp'ün Çömlekçiler civarındaki kapısı durumundaydı. Müderrisi 978 /1570 tarihinde vefat eden meşhur Necmeddin Mehmed Efendi idi.

1792 tarihli defterdeki kayıtlara göre medresenin birer kişilik 7 odası olduğu anlaşılmaktadır. 1869 tarihli listede yer verilmeyen medrese, 19. yüzyıl başlarında hayli harap olmakla beraber ayakta. 1914'teki raporda caminin yanında ve 4 odadan ibaret olarak gösterilmiştir. Bu da zaman içinde odalardan üçünün yıkıldığını gösterir. Kalan 4 odası yıkık, iskana uygun olmadığı gibi çamaşırhane ve gusülhanesi harap olmuştur. Mevcut durumuyla talebe iskan edilemeyeceği gibi tamiri veya yeniden ihyası da münasip görülmemiştir. 1918 yılında da son derece haraptır. 16. yüzyıl başında inşa edilmiş bu külliye günümüze sadece cami ulaşabilmiştir.⁴

Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Medresesi

Medresenin kurucusu Kanuni Sultan Süleyman devrinde toplam yedi yıl başdefterdarlık yapan ve cami haziresinde medfun Hattat Nazlı Mahmud Çelebi Efendi'dir (ö. 953/1546). Bugün Çömlekçiler arkası sokak ile Defterdar Caddesi üzerinde bulunan külliye aynı isimli bir cami, ahşap medrese ve mektepten müteşekkildi. Cami ile medresenin aynı zamanda yapıldığı tahmin edilmektedir. Derecesi yirmili idi.

Ahşap medrese önce mütevellisi tarafından bekar odaları haline getirilmiş, daha sonra da medresenin özel mülkiyete geçirilmesiyle yerine evler yapılmıştır. Dolayısıyla medrese günümüzde mevcut değildir.⁵

Taşköprü veya Taşköprülüzade Medresesi

Eyüp'teki konumu ve yapıldığı tarihi bilinmeyen medrese, 1660 tarihli medreseler listesinde mevcuttur. Medrese, Bursa ve daha sonra İstanbul kadısı da olup 968/1561'de vefat eden Taşköprülüzade İsmeddin Ahmed Efendi'ye atfedilir. Taşköprülüzade Medresesi'nin yirmili medreselerden olduğu düşünülmektedir.⁶

Sokullu Mehmed Paşa/Şehid Mehmed Paşa/İsmihan Sultan/İbrahim Hanoğlu/Yazılı/Hemşire Sultan/Sultaniye Medresesi

Bugün Sokullu Medresesi adıyla bilinen bu medrese başlıkta da görüldüğü üzere birbirinden farklı isimlerle anılmaktadır. Arşiv belgelerinde genellikle Şehid Mehmed Paşa, medrese listelerinde İbrahim Hanoğlu/İbrahim Hanzade olarak geçmektedir. Sokullu Mehmed'in II. Selim'in kızı İsmihan Sultanla yaptığı 1562 senesindeki evliliğinden beş veya altı sene sonra inşa edilen bu medresenin Sokullu Mehmed Paşa tarafından eşi İsmihan Sultan adına Eyüp'te yaptırdığı külliyenin bir parçası olduğu söylenmektedir. Ancak kitabesinde İsmihan Sultan tarafından yaptırıldığına dair kayıt bulunmaktadır. Yapım yılı 1568-1569 olarak gösterilen medrese vakfiyesi İsmihan Sultan'ın adına kayıtlı olduğu için bu adla da anılmaktadır. Mimar Sinan'a yaptırılan medrese, Cami-i Kebir Mahallesi'nde ve Sokullu Türbesi arkasındadır.

Kütükoğlu, 1914 tarihli defterde "Sultaniye" adıyla kaydedilen medresenin mühründeki "Medrese-i İbrahim Hanoğlu der Eyüb" ibaresinden yola çıkarak İsmihan Sultan, Hemşire Sultan ve Yazılı Medrese adlarıyla anılan medreselerin İbrahim Hanoğlu Medresesi'yle aynı olduğu kanaatine varır.

Medrese, İsmihan Sultan ile Sokullu Mehmed Paşa'nın oğulları İbrahim'in evlatları İbrahim Hanzadeler adıyla da şöhret bulmuştur. "İbrahim

Hanoğlu” adını taşımasının sebebi ise, İsmihan Sultan ile eşi Sokullu Mehmed Paşa’nın oğulları İbrahim’in evlatlarının İbrahim Hanzadeler adıyla şöhret bulmuş olmalarıdır. Türbeleri kurbünde olan “Yazılı Medrese” denmekle meşhur medrese dahi bunların eserleridir. 980/1573 tarihli vakfiyesine göre medrese ellilidir.

Sokullu Mehmed Paşa’nın Kadirga limanındaki Fethiye Medresesi’ne tayin olunan müderrisler burada da ders vereceklerdir. Medresede nasıl bir eğitim verileceği kitapların nasıl muhafaza edileceğine kadar ayrıntılı bilgiler halinde vakfiyesinde yer almaktadır.

Medrese 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında çeşitli tamirler görmüştür. 20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihinde medresenin rutubetli olmadığı, 18 oda ile bir müdür odası, dış avluya bakan eyvanın yanında iki adalı bir hizmetliler bölümü ve kafi genişlikte bir de avlusu olduğu belirtilmektedir. 1914’te şadırvanının, çamaşırhane ve gusülhanesinin, medrese avlusunun tamire ihtiyacı olduğu söylenmekle birlikte bazı küçük ıslahat ile talebe için güzel bir medrese olacağı ve 20-30 kişi ikamet edebileceği de söylenir.

Medrese 1918’de evkaf deposu olarak kullanılmıştır. 1961’de de büyük bir tamir geçirmiştir. Günümüzde hala ayakta ve Eyüp Sultan Sağlık Merkezi olarak kullanılmaktadır.⁷

Zal Mahmud Paşa veya Şah Sultan Medresesi

Cezeri Kasım Paşa Mahallesi’nde bulunan medrese, III. Murad devri vezirlerinden Zal Mahmud Paşa’nın Eyüp’te yaptırdığı külliyein içindedir. İki bölümü olan medreseden fevkaniye (üstteki) kendisi için, tahtaniye (alttaki) de II. Selim’in kızı ve hanımı Şah Sultan için yaptırdığı söylenir. Ancak medresenin Şah Sultan tarafından Mimar Sinan’a yaptırıldığı bilgisi de mevcuttur. Şah Sultan’ın düzenlediği 977/1569 tarihli vakfiyede türbe ve çeşmenin yanında medrese de zikredilmektedir.

Medreselerin yapımının 1582’ye kadar sürdüğü görülmektedir. Kütükoğlu, külliyein mimarı olarak bazı yerlerde Sinan gösterilse de inşaat takibinin Sinan tarafından yapılmadığını, cami

ve medrese inşaatıyla ilgili 1582 tarihli hükümle inşaat kontrolünün banilerinin ölümünden sonra Mimar Hüseyin Çavuş’a verildiğini söyler.

Mimar Sinan bazı büyük eserlerde uygulamış olduğu düzenlemeyi Zal Mahmud Paşa’da çok daha ufak olarak tekrarlamıştır. Dolayısıyla cami ile ortak avlusu olan medreselerdendir. Arsasının şekli ve arazinin eğimi sebebiyle alışlagelmiş klasik simetrik medrese planına göre inşa edilmemiştir. Üstte cami ve şadırvan avlusu ile avluyu çevreleyen medrese bulunmakta ve üst kısmın kapısı Zal Paşa Caddesi’ne açılmaktadır.

Dereceleri zamanla değişmiş kırklı, ellili ve altmışlı medreseler arasına kadar çıkmıştır.

16-17. asırlarda 21 müderrisin görev aldığı Zal Paşa Medresesi’nin 1914 yılında 40 kişinin ikametine müsait olduğu belirtilmektedir. 1918’de fevkani kısmı erzak anbarı olarak kullanılırken tahtani kısmında muhacirler barınmıştır. Alt ve üst medreselerin dönem dönem çeşitli ve iyi tamirlerden geçtiği anlaşılmaktadır. Medrese günümüzde Kültür Sanat Merkezi olarak kullanılmaktadır.⁸

Cafer Paşa Medresesi

Eyüp’te Kızılmesjid Camii’nin karşı tarafında bulunan medrese Kalenderhane Caddesi ile Kızıl Değirmen Sokağı’nın birleştiği yerde ve Cafer Paşa Türbesi’nin gerisindedir. Türbenin sol tarafındaki kemerli kapıdan uzun bir koridora girildiğinde meydancığa gelir ve hemen karşısında medrese/medresenin dershanesi bulunmaktadır.

Medresenin ilk müderrisi şehzadelğinde II. Osman’a hoca tayin olunan ve onun sözleri ve tavsiyesiyle hareket eden Ömer Efendi’dir. Daha sonra Sadiyye Tekkesi’ne dönüştürülen medrese, tekke ve türbeden oluşan küçük bir külliyein parçasıdır.

III. Murad devri vezirlerinden Cafer Paşa (ö. 995/1586-1587), Eyüp’te türbesi yanında bir darülhadis yapılmasını vasiyet etmiştir. Ellili dereceye sahip olan darülhadis tek kubbeli ve kare planlıdır. Kitabesi yoktur. Kubbesi kurşun kaplı bu yapının yer penceresi mevcuttur. On bir kubbeli

odası mevcuttur. Her odada bir pencere ve ocak, odaların arkasında Sokullu Mehmed Paşa Medresesi bulunmaktadır.

Medresenin 1577 başlarında veya sonrasında yapıldığı tahmin edilmektedir. 1729 yılında tanzim edilen vakfiyesinde, Cafer Paşa Medresesi'nin müderrisine günlük 30 akçe, talebelerine de 10 akçe verileceği yazılıdır.

1975'te restore edildikten sonra Kuran Kursu'na tahsis edilmiştir. Günümüzde ise hat, tezhip gibi farklı amaçlarla çeşitli sanat dallarına kursiyerlerin devam ettiği Kültür ve Sanat Merkezi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.⁹

Behram Kethüda veya Behramiye Medresesi

Behram Kethüda Medresesi ayrıca Behramiye olarak da anılmaktadır. Baltacı, medreseyi kadıasker defterine göre 995/1586 tarihinde Eyüp'teki medreseler arasında vermektedir. Haskan ise Eyüp'te nerede olduğuna ve yapıldığı tarihe dair netlik olmadığını, 1660 tarihlerindeki medrese listelerinde adı geçtiğini söylemektedir. Haskan, 1646'da vefat eden ve kabri Üsküdar'da Çinili Camii kibleşi yönünde bulunan Behram Kethüda'nın Üsküdarlı ve Mahpeyker Kösem Sultan'ın kethüdası olduğunu da aktarmaktadır.

Kırkli medreseler listesinde yer almaktadır.

17. asra ait bir ruznamçede bu medreseden "mevcûdü'l-ism madumü'l-cism" olarak zikredilmesi de medresenin 17. asırda olmadığını gösterir.¹⁰

Kazasker Abdülbaki Arif Efendi Medresesi

Eyüp'te eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlardan biri de H. Kazasker Abdülbaki Arif Efendi'nin (ö. 1713) vasiyeti üzerine yaptırılan Kazasker Arif Efendi Medresesi'dir. Bu medrese alim ve güzel sanatlarda üstat, devrin kuvvetli şairi, hattatı ve musikîşinası Abdülbaki Efendi'nin vefatından sonra onun adına, Mısır kadısı, damadı ve talebesi Abdurrahim Faiz Efendi (ö. 1138/1726) tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yapım tarihi hakkında malumat olmamasına rağmen banisinin vefat ettiği tarih dikkate alındığında 18. yüzyılın ilk çeyreğinde faal olduğu anlaşılmaktadır.

Yusuf Muhlis Paşa Caddesi ile Ruznameci Çıkmazı'nın birleştiği yerde ve Çıkmaz Sokağın sol köşesinde olup arsası Tülbentçi Muhiddin Sokağı'na kadar uzanıyordu. Medresenin karşısında ve yol aşırı yerde, Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi ve Şerbettar Mustafa Ağa Mektebi'nin arsası mevcuttur.¹¹

Kangırlı (Çankırlı) Mustafa Efendi Medresesi'nden Şeyh Murad Buhari Tekkesi'ne

Eyüp Nişancı Paşa Mahallesi'nde olduğu bilinen medresenin banisi, adından da anlaşılacağı üzere Anadolu Kazaskeri Kangırlı Mustafa Rasih Efendi'dir. Çankırlı Mustafa Rasih Efendi'nin 17. yüzyılın son çeyreğinde yaptırdığı medreseyi Rasih Efendi'nin oğlu Şeyhülislam Damadzade Ahmed Efendi, Murad Buhari için tekkeye dönüştürmüştür.¹²

Hacı Beşir Ağa Darülhadisî veya Darülhadis Medresesi

Hacı Beşir Ağa Medresesi Baba Haydar Mahallesi, Balcı Yokuşu Mektep Sokağı'nın köşesinde bulunan darülhadis, kütüphane, sıbyan mektebi ve çeşmeden ibaret külliye'nin parçasıdır. Kurucusu III. Ahmed ve I. Mahmud devri darüssaade ağalarından Beşir Ağa'dır (ö. 1159/1746). Medresenin/Darülhadis'in inşa tarihi, kitabesinden anlaşıldığı üzere 1147/1734'tür.

Hacı Beşir Ağa'ya ait 1 Rebiulahir 1148/21 Ağustos 1735 tarihli vakfiyede medresede hangi ilimlerin tedris edileceği, hocaların ne kadar maaş alacağı, talebelerin kabiliyetlerine göre kimlerden seçileceği, her hücrede kaç kişi kalacağı, her talebeye ne kadar para verileceği, kütüphanenin nasıl işleyeceği, kısacası eğitime dair her hususa dair bilgiler verilmiştir.

Beşir Ağa Darülhadisî de 19. yüzyılın ikinci yarısında zaman zaman onarım görmüştür. 1914'teki raporda tamir ve ıslah edilmedikçe talebe iskanına uygun olmadığı, yerinin güzel ve havadar olması dolayısıyla bitişindeki mektebin de ilave edilerek yeniden küçük ve mükemmel bir medrese inşasının uygun olacağı belirtilmişti. Raporda söylenildiğine göre bu medresede 10 talebe kalabilirdi.

Medresenin 1918 sonlarında muhacirler tarafından, 1970'lerde ise durumu iyi olmayan bazı aileler tarafından işgali sözkonusudur. Bu süreçte Hacı Beşir Ağa Darülhadi'si'nin derslane ve hücrelerine yerleşen aileler, avlu ve revaklara yaptıkları birtakım eklemelerle özgünlüğü tamamen bozmuştur.¹³

Sonuç

Eyüp medreselerinin yer aldığı genel çalışmalarda veya müstakil yapılan Eyüp çalışmalarında medreselerle ilgili henüz çözülememiş bazı problemler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle medrese banileri ve medreselerin kuruluş tarihleriyle ilgili net olmayan bilgiler söz konusudur. Bir diğer problem de aynı medresenin farklı isimlerle anılıyor olmasıdır. Bu durum medrese sayısı ve çeşitliliğiyle alakalı bazı karışıklıklara sebep olmaktadır. Mesela bir çalışmada geçen Damad Efendi Medresesi, Şehid Mehmed Paşa/Sokullu Mehmed Paşa ve daha başka isimlerle anılan medreseyle aynı olmasına rağmen farklı bir medrese olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte aynı isimle başka şehir veya kasabalarda var olan medreseler de mevcuttur.

İstanbul'un fethinin hemen akabinde yapımı başlayan Eyüp medreselerinin 18. yüzyılın ilk yarısına kadar tamamlandıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bahsi geçen medreselerin kurucularına bakıldığında Eyüp'teki ilk medresenin fetihle birlikte padişah (Fatih Sultan Mehmed) tarafından yaptırıldığı görülmektedir. Üç medresenin ise ilmiye mensubu ulema tarafından yaptırıldığı ve bunlardan birinin kadı, ikisinin kazasker olduğu bilinmektedir. Medrese banilerinden yedisi ise devletin önemli idari görevlerinde bulunmuş kişilerdi. Bunların içinde bir sadrazam, bir başdefterdar, üç vezir, bir darüssaade ağası bir de kethüda vardı. Görüldüğü üzere medrese kuran ilmiye mensuplarının sayısı az iken devlet kademelerinde görevleri olanların kurdukları medrese sayısı daha fazla idi. Yedi medrese banisini devletin önemli idari görevlerinde bulunmuş kişiler olarak zikretsek de medreselerden ikisinin aynı zamanda hanım sultanların isimleriyle anıldıklarını tekrar söylemek gerekir. Bu medreselerden biri Sokullu

Mehmed Paşa, diğeri de Zal Mahmud Paşa olarak ünlenmişti. Oysa banileri aynı zamanda hanımları İsmihan Sultan ve Şah Sultan görülmekteydi. İlginçtir ki iki paşanın hanımı iki sultan da II. Selim'in kızları idi.

Son olarak Tarik defterlerinden yola çıkarak en azından Sultan Abdülmecid dönemi İstanbul müderrislerinin Eyüp'teki İsmihan Sultan'da, Arifiye'de, Dersiyye-i Derviş Ağa'da, Dersiyye-i Ruşen Ağa'da, Dersiyye-i Rüstemezade'de, Eyüp kurbündeki Kalenderhane'de müderrislik yaptıklarını da söyleyebiliriz.

NOTLAR

- * Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi. Değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Fatih Köse'ye müteşekkirim.
- 1 Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Eren İstanbul Medreseleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 6; Temel Öztürk, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul Medreseleri", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyumu (5-7 Ekim 2012)*, Muş Üniversitesi Yayınları, Muş 2013, s. 323-324, 353-354; İbrahim Aydoğdu, *185 Numaralı Deftere Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2015, s. 34; Suat Donuk, "Nevizâde Atâyî'nin Zeyl-i Şakaik'ına Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul Medreseleri", *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Editörler: Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 464; Abdullah Çakmak, "Müslümanların İstanbul'daki İlk Eğitim Kurumu: Ayasofya Medresesi", *Ayasofya Fethin Nişanesi Fatih'in Emaneti*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2020, s. 128; Semra Gülen, *Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında İstanbul Medreseleri: Caferağa Medresesi Üzerine Nitel Bir Araştırma*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Kent Çalışmaları, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2022, s. 48.
- 2 Tülay Artan, "Eyüp", *DİA*, XII, 2, 4; Hale Tokay - Nesrin Mumcu, "Hacı Beşir Ağa Darülhadi'si Restitüsyon, Restorasyon Önerisi", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IX Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 177; Faruk Erçetin, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Defterlerinde Şehir Dokusu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 17; Birsan Şeker, *Havâss-ı Refia (Eyüp) Şer'iyye Sicillerine Göre Seyyidler*

- 1113-1126 (1702-1714), (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2021, s. 8, 14; Selma Kuşu, XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Edirne 2019, s. 151, 267; Leyla Zülal Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2020, s. 68.
- 3 Süheyl Ünver, "Sadrazam Karamanlı Mehmet Paşa'nın Eyüp Sultan Medresesi Kütüphanesine Vakfettiği İki Kitaba Dair 884 ve 886 (1480, 1481)", *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi*, 1944-1945, S. 74-77, s. 2, 4; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 421-425; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, Eyüpsultan Belediyesi, 1996, s. 304; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174; Donuk, *a.g.m.*, s. 465.
- 4 Hakkı Göktürk, "Cezeri Kasım Paşa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1965, VII, 3539; Mübahat Kütükoğlu, "Dârül-Hilâfetil-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, c. VII, S. 1-2, s. 138; Kütükoğlu, *XX. Asra Eren İstanbul Medreseleri*, s. 307; Semavi Eyice, "Cezeri Kasım Paşa Camii", *DİA*, VII, 507; Baltacı, *a.g.e.*, s. 395; Artan, "Eyüp", s. 5-6; Haskan, *a.g.e.*, s. 303; İsmail Erünsal, "Kasım Paşa, Cezeri", *DİA*, XXIV, 545-546; Ali Cengiz Üstüner, "Medrese (Geçen sayıdan devam) İstanbul Medreseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 141, Aralık 2002, s. 61; Gönül Cantay, "Cezeri Kasım Paşa Külliyesi", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu V Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 117, 120; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174; Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 70. Semavi Eyice, "Defterdar Camii ve Türbesi", *DİA*, IX, 97; Baltacı, *a.g.e.*, s. 844; Haskan, *a.g.e.*, s. 303; Fatih Dalgali, "Defterdarlar Tarafından İstanbul'da Teşekkül Ettirilmiş Medrese, Çeşme ve Sebil Yapıları", *Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın Kadim Bir Kurumu: Defterdarlık*, İstanbul Defterdarlığı 2016, s. 182; Kuşu, *a.g.t.*, s. 154, 171-174; Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 69, 71.
- 6 Baltacı, *a.g.e.*, s. 159-261; Haskan, *a.g.e.*, s. 305; Yusuf Şevki Yavuz, "Taşköprizade Ahmed Efendi", İstanbul 211, XL, 151; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174.
- 7 Kütükoğlu, "Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", s. 137, 200; Mübahat Kütükoğlu, "İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977, S. 7-8, 1976-1977, s. 283, 334, Dipnot 23, 335; Kütükoğlu, *XX. Asra Eren İstanbul Medreseleri*, s. 301-303; Artan, "Eyüp", s. 5-6; Öztürk, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul Medreseleri", s. 331, 352; Erçetin, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Defterlerinde Şehir Dokusu, s. 39, 41-42; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174, 191, dn.709; Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 71; Şeyma Nur Muhterem, Havâss-ı Refia (Eyüp) Mahkemesi'ne Ait 294 Numaralı Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Bilecik 2021, s. 31-32, 47, 114-115; Fatma Yılmaz, Yeniden İşlevlendirilen İstanbul Medreselerinde İşlev Mekan İlişkinin İrdelenmesi, (Beykent Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s. 46.
- 8 Kütükoğlu, "Darül-Hilafetil-Aliyye Medresesi", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s. 138-140, 69. dipnot; Kütükoğlu, *XX. Asra Eren İstanbul Medreseleri*, s. 304-307; Baltacı, *a.g.e.*, s. 742-745; Artan, "Eyüp", s. 5-6; Haskan, *a.g.e.*, s. 305; Üstüner, *a.g.m.*, s. 57, 66; Erçetin, A. Süheyl Ünver'in Eyüp Defterlerinde Şehir Dokusu, 63-64, 86-87, 106; Semavi Eyice, "İstanbul'da Mimar Sinan'ın Küçük Bir Külliyesi İbrahim Paşa Medrese ve Mescidi ve Bu Külliye'nin Restorasyonunda Görülenler", *İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2012, s. 147; İsmail Orman, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DİA*, XLIV, 109; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174, 152-153, 293, 295, 301; Donuk, *a.g.m.*, s. 466-467; Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 20, 70-71.
- 9 Baltacı, *a.g.e.*, s. 872; A. Bilgin Turnalı, "Cafer Paşa Tekkesi", *DİA*, VI, 555; Haskan, *a.g.e.*, s. 303; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174; Öncü, 575 No'lu Eyüp Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, s. 70; Gülen, *Caferağa Medresesi Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 92; <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/cafer-pasa-medresesi/1004>.
- 10 Baltacı, *a.g.e.*, s. 315-316; Haskan, *a.g.e.*, s. 303; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174.
- 11 Haskan, *a.g.e.*, s. 304-305; Kuşu, *a.g.t.*, s. 171-174.
- 12 Haskan, *a.g.e.*, s. 304; Kuşu, *a.g.t.*, s. 168; Halil İbrahim Şimşek, "Murad Buhari", *DİA*, XXXI, 186; <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/seyh-murat-efendi-tekkesi/1000>.
- 13 "Darülhadis Medresesi Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları Mehmed Koçu, İstanbul 1966, VIII, 4247; Kütükoğlu, "Darül-Hilafetil-Aliyye Medresesi", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, s. 142 (70. dipnot)-143, 145; Kütükoğlu, *XX. Asra Eren İstanbul Medreseleri*, s. 307-309; Artan, "Eyüp", s. 5-6; Haskan, *a.g.e.*, s. 303; Üstüner, *a.g.m.*, s. 33; Tokay-Mumcu, *a.g.m.*, s. 180, 188-189; Kuşu, XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat, 156; <https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/besiraga-medresesi/1003>.